

Редька І. А.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської філології
Київського університету імені Бориса Грінченка

ЕМОТИВНІСТЬ АНГЛОМОВНОГО СОНЕТА: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ ВІРШОВАНИХ ТЕКСТІВ ДЖ. КІТСА “TWO SONNETS ON FAME”)

Анотація. Статтю присвячено з'ясуванню особливостей формування емотивності англomовного сонета на основі поетичних текстів, написаних Дж. Кітсом. З огляду на те, що емотивність поетичного тексту не підлягає безпосередньому вивченню з огляду на свою дифузність, її дослідження уможливується через методики моделювання в поетичному тексті. Таким чином, модель емотивності вірша постає як така, що складається з низки флукутацій (коливань) різної валентності та інтенсивності, які формують емотивну траєкторію вірша. Емотивна траєкторія поетичного тексту являє собою синусоїдну криву, що несе інформацію про пережите чи переживане емоційне враження автора або їх комплекс. Оскільки сонет має канонічну поетичну форму, він (за теорією Р. Цура) розглядається як конвергентний текст. Це означає, що образність такого поетичного тексту, зокрема емоційна, є осмисленою, скорегованою автором і націленою на створення певної смислової домінанти. Застосування процедур конвергентного мислення (аналогові мапування, групування образів за антиномічними ознаками в образні простори тощо) щодо оброблення емоційних вражень має визначальний вплив на формування моделі емотивності сонету. Нею є транзитивна модель, яка передбачає розгортання ключового емотиву щодо його піку й подальше скерування до афективного нуля, за яким простежується трансформація такого емотиву на емотив із протилежними ознаками. Таким є цільовий емотив тексту. В проаналізованих сонетах Дж. Кітса ключовим є емотив страждання ліричного суб'єкта через неможливість досягнення слави, де пік складає емоційний образ роздратування, що передається відповідними лексичними одиницями (*madman, fever, love-sick*), а емотивний поворот сприяє формуванню цільового емотиву вірша – внутрішньої гармонії ліричного суб'єкта.

Ключові слова: емотив, сонет, поетичний текст, конвергентне мислення, лінгвокогнітивне моделювання.

Постановка проблеми. Емотивність поетичного тексту є однією з його категорій, що постає як єдність змісту (образності емоцій) та форми, а саме художніх засобів, які маркують емоційні враження автора, яким, як правило, притаманна певна дифузність або розмитість. Проблема емотивності поетичного тексту в широкому розумінні охоплює питання націленості мовленнєвих засобів вірша на передачу емоційних вражень автора читачеві. Вона є і, вочевидь, ще довгий час залишатиметься актуальним предметом дослідження, адже сучасні розвідки не лише встановлюють вагомі положення про особливості комунікації емоцій людини, але й виявляють усе більше нових, не окреслених аспектів цього процесу, які потребують подальшого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В межах вищезазначеної проблематики проведено чимало досліджень. Їх результати є потужним доробком, який дає змогу детальніше розглянути нюанси втілення авторських емоцій у поетичних текстах. Так, нині окреслено сутність термінів «емоційність людини» (як первинного психофізіологічного явища) й «емотивність тексту» (що є вторинним щодо емоційності поняттям, точніше, мовленнєвим вираженням емоції) [1]; з'ясовано співвідношення категорій *емотивний – експресивний – естетичний* у художньому тексті [2; 3; 4]; описано специфічні риси емоційної лексики [5] та запроваджено поняття емотиву як лексичної одиниці, що репрезентує емоцію/емоції [1, с. 28; 6], розроблено типологію емотивів (емотиви-номінативи, емотиви-дескриптиви, емотиви-експресиви) [1], виявлено принципи поєднання емотивів у комплексні текстові утворення, а саме емотивні мережі [7]; розкрито характеристики емотивної функції в мові [8]; розроблено методики оприявлення дифузних образів емоцій задля виявлення особливостей створення емотивного резонансу [9; 10]; реконструйовано моделі формування емотивності в жанроспецифічних поетичних текстах [11]; виявлено специфіку емотивності дивергентних і конвергентних поетичних текстів [12], де дивергентний поетичний текст розглядається як вмістище безпосередніх авторських емоційних вражень, а конвергентний трактується як такий, що фіксує осмислені авторські емоційні образи [12; 13]. Положення згаданих досліджень дають змогу по-новому розглянути вже добре вивчені на цей час жанрові різновиди поезії. Зокрема, стаття присвячується виявленню особливостей втілення авторських емоційних вражень у сонеті.

Метою статті є встановлення моделі емотивності англomовного сонету. При цьому зазначимо, що під моделлю емотивності поетичного тексту розуміємо своєрідний конструкт, що несе інформацію про емоційне враження (або їх комплекс) автора. Процес моделювання передбачає створення «знакового образу об'єкта, що моделюється» [14, с. 206], його «відображення у вигляді наукового опису» [14, с. 206]. Реконструкція моделі емотивності поетичного тексту уможливується постульованими висновками досліджень у галузі емотіології (перелік зазначено вище); положеннями психології про емоції та почуття людини [15; 16], а також теоретичними здобутками когнітивної поезики про об'єктивізацію глибинних смислів, вписаних у поетичних текстах [12]. Процес моделювання емотивності поетичного тексту підкріплюється графічним унаочненням досліджуваного об'єкта. Об'єктом дослідження постає емотивність англomовного сонету, а предметом – механізми вті-

лення авторських емоційних вражень у художніх засобах і текстових прийомах сонету.

Встановлення моделі емотивності поетичного тексту включає реконструкцію наявних у ньому флукуатів (від англ. *fluctuate* – коливатися), де кожен флукуат складається з порогу емоційного враження, його піку та спаду. Емотивному флукуату притаманні такі характеристики, як валентність та інтенсивність (терміни екстрапольовані з психології емоцій [16, с. 129]), де під валентністю розуміють якісні ознаки емоційного враження (у широкому сенсі його аксіологію, а саме позитивну чи негативну), а під інтенсивністю – силу переживаної емоції [16, с. 129]. Чергування флукуатів різної валентності створює в тексті емотивні повороти, а сукупність останніх формує емотивну траєкторію поетичного тексту. Вона являє собою синусоїдну криву, що несе інформацію про пережите чи переживане емоційне враження автора або їх комплекс. Конфігурація емотивної траєкторії залежить від специфіки авторських переживань і його творчого задуму, жанрової належності поетичного тексту, а також інших чинників. Зробимо спробу реконструювання моделі емотивності англомовного сонету на основі двох віршованих текстів “Two Sonnets on Fame” [17], написаних Джоном Кітсом (1795–1821 pp.).

Виклад основного матеріалу. Виходячи з припущення, що на формування категорії емотивності впливають жанрові особливості віршованого тексту, зробимо короткий огляд визначень сонету.

Сонет (іт. *sonetto* – звучати) – це поетичний текст, що має виструнчену «канонічного карбування» поетичну форму. Такий вірш складається з 14 рядків, які традиційно об'єднуються у два катрени й два терцети. Однак така строфічна будова не є постійною і має низку варіантів. Так, наприклад, вибрані для аналізу поетичні тексти складаються з трьох катренів та одного дистиха.

Композиція сонета є також канонічною. Кожна строфа – це завершене смислове ціле. Перший катрен, як правило, містить експозицію вірша, що презентує його основну тему. В другому катрені подається розвиток теми. Обидва катрени сонета ведуть лінію підйому. Далі починається низхідна лінія теми: у першому терцеті подається натяк на розв'язку вірша, а в другому – її швидка реалізація. При цьому в останньому рядку віршованого тексту вона є найбільш чітко вираженою [18, с. 276]. Внутрішня гнучкість сонетної форми тяжіє до постійного оновлення канону [19, с. 649]. За тематикою сонети є найбільш поширеними у медитативній, а також у пейзажній ліриці [19, с. 650].

З огляду на розглянуті вище положення сонет є конвергентним поетичним текстом, у якому образність тяжіє до певної смислової домінанти [12]. Конвергентні тексти зумовлюються механізмами й процедурами конвергентного мислення, які включають різні мапування (*mappings*), логікою створення акцентів, використанням ритміко-метричної матриці у вірші тощо. Отже, такий текст, вочевидь, не може містити безпосередньо переживані емоційні враження автора. Скоріше, він присвячується поетичним рефлексіям над почуттями ліричного суб'єкта, як, наприклад, у В. Шекспіра [20; 21], тому емоційна образність сонета завжди має відбиток раціонального мислення автора. Емоційні враження, вписані в сонет, є «модифікованими» враженнями автора (*metamorphic passions*, термін Д. Майла [13]).

Аналізовані поетичні тексти являють собою диптих: вони написані на одну й ту ж тематику – тематику слави – й за зако-

нами диптиху, другий вірш є логічним продовженням першого. У віршах йдеться про марні зусилля індивіда здобути собі славу. Вона приходиться до тих, хто на неї зовсім не чекає і не вибирає до неї шляху. Для створення композиційного конфлікту в тексті (а сонет є, за Й. Бехером, «найдіалектичнішим художнім видом», якому притаманна інтенсивна драматургічність [19, с. 649]), що реалізується в антиномічній організації строф) автор протиставляє шукача слави персоніфікованому образу слави, а саме примхливій жінці. Таким чином, у вірші створюються два образні простори, взаємодія яких визначає формування емотивної траєкторії вірша та моделі емотивності.

Образні простори сонета. Під образним простором розуміємо фрагмент образної системи поетичного тексту, об'єднаний певною смисловою домінантою. У межах першого сонету диптиха можна виокремити такі два антиномічні образні простори: образний простір шукача слави та образний простір алегорії слави, які протиставляються і дають початок третьому. Третій образний простір цього вірша має риси емерджентного, тобто такого, який з'являється в результаті взаємодії двох антиномічних просторів. Отже, ним є образний простір байдужої до слави людини.

Образний простір шукача слави маркований образом індивіда, який постає у світлі раба своїх бажань і почуттів, божевільного: *To those who woo her [Fame] with too slavish knees; love-sick Bard; Artists lovelorn; madmen*. Образний простір алегорії слави представляє абстрактне поняття слави у вигляді жінки легкої поведінки: *Fame, like a wayward girl*, непередбачуваної особи, алогічної у своїх діях: *will still be coy / To those who woo her with too slavish knees, / But makes surrender to some thoughtless boy, / And dotes the more upon a heart at ease*, особи, яка робить усе всупереч, аби викликати роздратування в ліричного персонажа. Серед інших образів, у які втілюється поняття слави, слід назвати образи жінки-циганки, жінки-зрадниці, доньки міфологічного божества Ніла, своячки Потіфара (сестри підступної жінки Потіфара, яка, вочевидь, для автора характеризується такими ж підступними рисами): *a Gypsy, Nilus-born, Sister-in-law to jealous Potiphar*.

Образний простір байдужої до слави людини є цільовим простором сонету. Тут створюється ідеальний образ індивіда, який імітує байдужу поведінку алегорії слави, намагаючись її провчити. Формування такого образу уможливується шляхом проєктування рис, притаманних персоніфікованому образу слави, на образ шукача слави.

Другий сонет є логічним продовженням попереднього тексту, де отримує розвиток цільовий простір диптиха, а саме образний простір байдужої до слави людини. Цей образ розгортається за допомогою низки антитез. Спраглий до слави індивід порівнюється зі хворим на лихоманку чоловіком: *How fever'd is the man, who cannot look / Upon his mortal days with temperate blood, / Who vexes all the leaves of his life's book, / And robs his fair name of its maidenhood*. У цьому він є подібним до парадоксальних образів, які маркуються, зокрема, онімами на позначення міфологічних істот: *It is as if the rose should pluck herself / Or the ripe plum finger its misty bloom / As if a Naiad, like a meddling elf, / Should darken her pure grot with muddy gloom*. Натомість відсутність гарячкуватої поведінки в пошуках слави передається граційними, гармонійними образами: *But the rose leaves herself upon the briar, / For winds to kiss and grateful bees to feed, / And the ripe plum still wears its dim attire, / The undisturbed lake has crystal space*.

За допомогою творчих процедур автора антиномічні образи диптиху проходять етапи протиставлення, проєктування, зіставлення задля створення цільового образу сонету, а саме гармонійного індивіда, якому властиво перебувати в емоційному стані рівноваги або благодаті.

Модель емотивності сонета. Кожен з образних просторів формує свій домінуючий емотив, який на рівні цілого тексту можна розглядати як мезоемотив (проміжний емотив). На текстовому рівні формується цільовий емотив вірша як результат взаємодії двох мезоемотивів. Він фіксує цільовий емоційний образ автора поетичного тексту. Емотивне значення віршів є невідірваним від образного й логічного наповнення тексту. Таким чином, переключення авторської творчої уяви між двома образними просторами *пошукача слави* та образного простору *алегорії слави* створює емотивні коливання, що відбуваються між двома полюсами *емоціосфери людини*. Одразу зазначимо, що під *емоціосферою людини* розуміємо конструкт, ментальне утворення, сформоване системою концептів, що несуть інформацію про емоційні враження індивіда. Йому притаманна сферична структура із чітко окресленими полюсами. Один полюс представлений образом емоції роздратування нездійсненим бажанням ліричного суб'єкта мати славу. Цей образ внутрішнього почуття характеризується негативною валентністю і гранично високою інтенсивністю. На рівні мовлення він передається лексичними одиницями, що передають екстеріорізацію внутрішнього стану божевільної людини, а саме роздратування, лихоманку, несамовитість та хворобливість. Такий образ емоції підсилюється постійно присутнім стимулом, а саме байдужістю алегорії слави або прихованою насмішкою з її боку. Протистояння між двома домінуючими образами створює два мезоемотиви, такі як страждання та байдужість, де мезоемотив байдужості сприяє розвитку мезоемотиву страждання, підводячи його до піку інтенсивності. Таким чином, мезоемотиви створюють пік емотивного флуктуату. Включення механізмів *ratio* нейтралізує такий образ емоції в тексті. Це відбувається мотивом переконання ліричного суб'єкта поводитися аналогічним чином або аналогією з іншими образами, які виявляють непідробний спокій, отже, справляють враження внутрішньої гармонії і грації, якими захоплюються оточуючі.

Отже, емоція роздратування посилюється породжуючим її стимулом (відсутністю належної і бажаної для ліричного суб'єкта слави) та нейтралізується емоційною образністю спокою. Цей образ представляє протилежний полюс *емоціосфери людини*. Отже, спокій є цільовим емотивом тексту, з яким асоціюються врівноваженість ліричного суб'єкта, раціональність його дій і мислення; спасіння у релігійному сенсі; грація і гармонія у термінах естетики.

Аналізованому сонету-диптиху притаманна транзитивна модель емотивності, де образ певної емоції розгортається, розвивається, досягає найвищого ступеня інтенсивності, а потім прагне до «афективного нуля», який його нейтралізує і переводить ліричного суб'єкта в нову площину почуттів. У цьому разі нею є спокій, благодать і гармонія.

«Афективний нуль» як точка встановлення внутрішньої гармонії ліричного суб'єкта. «Афективний нуль» – це відтинок емотивної траєкторії вірша, на якому образ емоції високої інтенсивності нейтралізується. Натомість встановлюється почуття рівноваги, гармонії, благодатного спокою ліричного суб'єкта. Як ми зазначали раніше, сонет є конвергентним поетичним тек-

стом. Це означає, що емоція, переживана або пережита автором поетичного тексту, є не безпосередньою, а осмисленою ним. Включення *ratio*, механізмів рефлексії автора над почуттями означає актуалізацію механізмів оволодіння, керування своїми переживаннями й самим собою. Таким чином, у тексті з'являються образи, породжені аналоговим мисленням автора, які унаочнюють проблему, екстеріоризують внутрішні почуття і пояснюють зміст емоції, який для багатьох є прихованим з огляду на заплікненість своїми почуттями. З іншого боку, у сонеті наявні поради автора, які нейтралізують «розкручений» образ емоції. Зазначені поетичні стратегії переводять ліричного персонажа від власних тривог до стану рівноваги або благодаті.

Отже, в аналізованих текстах емотивна траєкторія скеровується до «афективного нуля» й надалі розгортається у напрямі образу емоції позитивної валентності.

Висновки. Модель емотивності поетичного тексту – це реконструйований алгоритм відтворення авторської емоції. Оскільки емоції людини не підлягають безпосередньому спогляданню, їх вивчення уможливується шляхом моделювання. Модель емотивності передбачає наявність двох антиномічних просторів, переключення авторської уваги між якими створює емотивну траєкторію вірша. Емотивна траєкторія вірша являє собою синусоїдну криву, що фіксує емотивні коливання в тексті. Коливання представлені емотивними флуктуатами, які структурно включають поріг, пік, спад, що веде до «афективного нуля», який дає початок емотивному повороту. Отже, в аналізованих сонетах емотивна модель є транзитивною, де певний образ емоції досягає свого піку і в подальшому шляхом логічного осмислення нейтралізується та трансформується на протилежний.

Перспективами цього дослідження є виявлення можливих векторів розгортання транзитивної моделі сонета в системі координат ментального конструкту «емоціосфера людини».

Література:

1. Шаховский В.И. Диссонанс экологичности в коммуникативном круге: человек, язык, эмоции. Волгоград : изд-во Поликарпов И.Л., 2016. 504 с.
2. Болотнова Н.С. О связи эмотивного и эстетического кодов поэтического текста. *Человек в коммуникации: от категоризации эмоций к эмотивной лингвистике* : сборник научных трудов, посвященный 75-летию профессора В.И. Шаховского. Волгоград : Волгоградское научное издательство, 2013. С. 257–263.
3. Ленько Г.Н. Уровни анализа текстовой эмотивности на примере художественного стиля. *Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/urovni-analiza-tekstovoy-emosivnosti-na-primere-tekstov-hudozhestvennogo-stilya> (27.07.2018).
4. Нашхоева М.Р. Лингвистическая концепция эмоций и эмотивности текста. *Вестник Южно-Уральского государственного университета*. 2011. № 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lingvisticheskaya-kontseptsiya-emotsiy-i-emosivnosti-teksta> (27.07.2018).
5. Єрмоленко С.Я. Емоційна лексика. *Українська мова. Енциклопедія* / укл.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Заблук. Київ : Українська енциклопедія, 2000. С. 157–158.
6. Гончарова Ю.Л. Слова-названия эмоций в когнитивном аспекте: дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01. Ростов-на-Дону, 2003. 162 с.
7. Редька І.А. Мережі емотивних кодів поетичного тексту (на матеріалі вірша В. Стівенса "The Planet on the Table"). *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 13. Т. 2. С. 153–157.

8. Жеребило Т.В. Эмотивная функция языка. *Словарь лингвистических терминов*. Назрань : Пилигрим, 2010. URL: https://lingvistics_dictionary.academic.ru (4.12.19).
9. Воробйова О.П. Ідея резонансу в лінгвістичних дослідженнях. *Мова. Людина. Світ* : збірник наукових статей до 70-річчя професора М. Кочергана / відп. ред. О.О. Тараненко. Київ : вид. центр КНЛУ, 2006. С. 72–86.
10. Гладько С.В. Эмотивність художнього тексту: семантико-когнітивний аспект (на матеріалі сучасної англійської прози) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2000. 19 с.
11. Редька І.А. Англійська віршована пастораль у ракурсі категорії емотивності: лінгвопоетична перспектива. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2016. Вип. 29. С. 196–209.
12. Tsur R. Cognitive Poetics and Speaking the Unspeakable. URL: <https://www.tau.ac.il/~tsurxx/Chinese%20lecture.pdf> (дата звернення: 01.07.15).
13. Miall D. Beyond the Picturesque: An Affective Poetics of Coleridge's Landscapes. URL: http://cogweb.ucla.edu/Culture/ACR_98_Miall.html (дата звернення: 12.03.16).
14. Ивин А.А., Никифоров А.Л. Словарь по логике. Москва : Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1997. 384 с.
15. Изард К.Э. Психология эмоций. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 464 с.
16. Фельдман Б.Л. Як народжуються емоції. Харків, 2018. 480 с.
17. Keats J. Two Sonnets on Fame. URL: <https://www.poemhunter.com/poem/two-sonnets-on-fame> (дата звернення: 05.07.20).
18. Квятковский А.П. Поэтический словарь. Москва : Советская энциклопедия, 1966. 367 с.
19. Літературознавчий словник-довідник / упор.: Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів, В.І. Теремко. Київ : Академія, 1997. 752 с.
20. Филимонова О.Е. Репрезентация категории эмотивности в сонетах Шекспира. *Вестник РУДН. Серия: Лингвистика*. 2015. № 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/representatsiya-kategorii-emotivnosti-v-sonetah-shekspira> (дата звернення: 15.01.2021).
21. Момот А.Д. Когнитивно-семантический анализ понятия *love* в сонетах У. Шекспира : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Санкт-Петербург, 2012. 24 с.

Redka I. Emotiveness of English Sonnet: the cognitive aspect (a study of “Two Sonnets on Fame” by J. Keats)

Summary. The paper is focused on finding out the peculiarities of emotiveness construing in the poetic texts written by John Keats. Emotiveness is regarded in the article as the category of the poetic text which presents itself as the unity of its form and content, where the content is represented by the author's emotional images and the form – by the emotive or lexical means that mark images of emotions in texts. As far as emotiveness of the poetic text is a discreet phenomenon and thus cannot be a subject of immediate analysis, its studying is enabled through the methods of modeling in poetic texts. Thus, the model of emotiveness appears as to be a construal that consists of a number of fluctuations of different valences and intensity. Their total number forms an emotive trajectory in the poetic text. Formally, the emotive trajectory is a sine wave that graphically tracks in the text changes in distribution of emotional images or their complex experienced by the author at the moment of writing or prior to it. As the sonnet has a canonic form, it (according to R. Tsur) should be regarded as a convergent text. It means that the imagery of such a poetic text is processed by cognitive mechanisms and directed at creation of a specific focus in the text. The usage of procedures of convergent thinking (for example, analogous mappings, grouping of antonymic images within image-bearing spaces, etc.) to emotional images predetermines the formation of the model of emotiveness in a sonnet. It has been found out that the analyzed sonnets are based on the transitive model of emotiveness. Such model presupposes the development of the key emotive image towards its peak and then turning to affective zero point and transforming to the emotive image with the opposite valence, which appears to be the target emotive image in the poetic text. In the poetic texts by J. Keats, the key emotive image is represented by the image of suffering which gradually transforms to the image of the inner harmony of the persona.

Key words: emotive image, sonnet, poetic text, convergent thinking, cognitive modeling.